

Vzdělávání v koptské církvi a tradice nedělních škol

Jaroslav Franc

Otto Meinardus nazval fenomén nedělních škol v koptské církvi¹ „kolébkou renesance církve ve dvacátém století“.² Zakládání nových farností v Egyptě i v zahraničí, vznik škol, nemocnic a charit, pokrok v ekumenickém dialogu i zlepšení vztahů státu a církve, to vše charakterizuje pontifikát současného koptského papeže Šenudy III. (nar. 1971) a život koptské církve, která je největší křesťanskou komunitou na Blízkém východě. Jakou roli v tomto procesu hrálo hnutí nedělních škol? Metody vzdělávání v tradici církve jsou různorodé.³ Prvním zřetelně formovaným a známým modelem vzdělávání byla Katechetická škola v Alexandrii. Druhá podoba v období islamizace Egypta nese jméno *kuttāb*.⁴ Poslední všeobecně praktikovanou podobou vzdělávání je výuka v nedělních školách.

Ačkoli je koptská církev vzdálená církvím v České republice, a to geograficky, kulturním prostředím i mnoha projevy tradice, přesto se zde nabízí důležitá paralela. Koptská církev je menšinou, která již po staletí prožívá víru v kontextu většinové nekřesťanské společnosti. Inspiraci z této dějinné zkušenosti mohou čerpat i církve v České republice, které nesou v dnešní době stopy marginalizace.

1. KATECHETICKÁ ŠKOLA

Eusebius píše v *Historia Ecclesiastica* (5,10), že křesťané zakládali křesťanské školy ve svých diecézních sídlech. Jednou z nejznámějších starověkých škol byla Katechetická škola v Alexandrii, která navázala na místní rozvinutou tradici filosofické školy. Katechetická škola byla především místem interpretace Písma a prostorem výchovy katechumenů. Škola zaniká od 4. století, respektive se její sídlo přesouvá do Vadi an-Natrun do kláštera sv. Makaria.⁵

¹ Koptskou církví je tradičně nazývána církev spravovaná alexandrijským patriarchou, která nepřijala výsledky Chalcedonského koncilu (451), a je proto také označována jako církev předchalcedonské tradice.

² O. F. A. MEINARDUS, *Two thousand years of Coptic Christianity*, Cairo: American University in Cairo Press, 2002, s. 93.

³ Srov. viz S. NASIM, „Education, Coptic,“ in *The Coptic Encyclopedia*, sv. 3., ed. A. S. Atiya, MacMillan: New York, 1989, s. 931–933.

⁴ Slovo vychází z arabského kořene *ktb* (كتب), který znamená psát, zapsat. Tvar *kuttāb* sg. a *katatib* pl. je termín označující školu Koránu ve smyslu základní školy. H. WEHR, *Arabisches Wörterbuch für die Schriftsprache der Gegenwart*, Wiesbaden: Harrassowitz, 1985, s. 812–813. Viz J. M. LANDAU, „Kuttāb,“ in *Encyclopaedia of Islam*, ed. P. Bearman, Brill, 2007. Brill Online. http://0-www.brillonline.nl.lib.aucegypt.edu:80/subscriber/entry?entry=islam_SIM-4594 [cit. 16. 5. 2007].

⁵ NASIM, „Education, Coptic,“ s. 931.

2. KUTTAB

Nová forma výuky vzniká s postupující islamizací země, kdy se v Egyptě rozšířily muslimské školy *kuttab*, které byly zaměřené na výuku Koránu. Ve stejnojmenných koptských školách se pak vyučovala liturgie, četba Písma a krasopis. Později se výuka v křesťanských školách rozšířila na matematiku, finance a zemědělství, tím se absolventi připravovali na službu ve státní správě.⁶ Podle dostupných zpráv užívali koptové až do 18. stol. obdobu muslimského *kuttabu*. V této době již přichází ke slovu změna v podobě nově vznikajícího školství inspirovaného Evropou. Přesná podoba koptského *kuttabu* je neznámá (učitelé, žáci, metoda, obsah výuky, cíle). Jedno z mála svědectví říká, že se zde žáci učili „náboženství, dobrému chování, číst a psát arabsky i koptsky,“ další výuka byla zaměřena na znalost žalmů a listů sv. Pavla, dále se zde vyučovala geometrie a aritmetika.⁷ Do škol chodili chlapci i dívky, dívky pouze do 8. nebo 9. roku. V Káhiře školy údajně navštěvovali pouze chlapci.⁸ Koptské školy se do 18. století zaměřovaly zřejmě na výuku náboženství a také na některé další obory, které pomáhaly mladým křesťanům v praktickém životě. Vyšší koptské vzdělání v této době není možné prokázat. Teoretickou možností dosažení vyššího vzdělání byl život v koptských kláštrech, které uchovávaly v knihovnách texty církevních Otců. Produkce církevních spisovatelů byla zaměřena především na duchovní výchovu noviců, duchovní ponaučení, zaznamenání homilií a na opisování knih. Tradiční podoba navazujícího vzdělávání v Egyptě po základní škole *kuttab* spočívala v práci dospívajících chlapců v živnosti svých rodičů, ve které se vyučili. Římský papež Benedikt XIV. v roce 1741 ustanovil oficiálně místní katolickou církev koptské tradice, a tím otevřel dveře stále silnějšímu vlivu Evropanů na egyptskou společnost. Někteří koptové byli také posíláni za vyšším vzděláním do Říma. Odtud přivezli nové povědomí a nové zkušenosti pro církev v Egyptě.⁹

⁶ Tamtéž, s. 932. V 18. století byl poměr křesťanů k muslimům ve společnosti asi 1:10. Počet koptských křesťanů v Egyptě se v poměru k většinové muslimské společnosti procentuálně příliš nemění. Koptové dnes tvoří cca 10 % populace. Současné oficiální státní statistiky uvádí, že v 75 milionovém Egyptě žijí asi 4 miliony koptů (6 % populace), církev uvádí až 15 milionů věřících. Odhad 10 milionů koptských křesťanů se zdá být nejbližší pravdě. Přesné a aktuální statistiky nejsou k dispozici. Srov. R. G. ROBERTSON, *The Eastern Christian Churches*, Roma: Orientalia Christiana, 1999, s. 11. N. van DOORN-HARDER, V. Vogt *Between Desert and City: The Coptic Orthodox Church Today*, Oslo: Novus forlag, 1997, s. 13. Srov. A. S. ATIYA, *A history of eastern Christianity*, London: Methuen, 1968, s. 117.

⁷ E. SADLEIR, *The History of the Copts*, London, 1693, s. 29–30.

⁸ Myšlenku potvrzuje E. W. Lane, který se na svých cestách Egyptem seznámil blíže pouze s Káhirou a dosvědčuje, že dívky zůstávají bez vzdělání, ty které uměly číst, byly vzdělávány doma. Lane také dodává, že výuka Písma probíhala v arabštině i v koptštině. Srov. E. W. LANE, *An account of the manners and customs of the modern Egyptians: The definitive 1860 edition*, Cairo: The American University in Cairo Press, 2003, s. 541–2. Výuka k četbě Písma souvisí zřejmě s široce rozšířenou úlohou jáhnů v koptské církvi, kterou zastupují chlapci od útlého věku. Výuka koptského jazyka tedy nespočívala ve znalosti gramatiky, ale byla vázána především na liturgické použití jazyka. Písmo bylo vykládáno arabsky. Srov. A. METTAOUS, *Deacons and Deaconesses*, Mena: St. Mary Monastery, 2005, s. 45–54.

⁹ J. HEYWORTH-DUNNE, *An introduction to the history of education in modern Egypt*, London: Frank Cass, 1968, s. 84–87.

3. NEDĚLNÍ ŠKOLY

Novou podobu vzdělávání přináší do Egypta evropský kolonialismus v 19. století.¹⁰ První období změn (1801–1863) rámuje první francouzská výprava do Egypta a konec vlády dynastie Muhammada Aliho a především smrt koptského papeže Cyrila IV. (1854–1861). Hlavní postavou tohoto období byl zmiňovaný koptský papež, jehož smrtí je ukončena důležitá etapa proměny církve. Druhé období (1862–1924) je ohraničeno obdobím formování nového a nezávislého Egypta. Na základě veřejné diskuse bez rozdílu vyznání vzniká základ nového státního systému školství v podobě základních, středních a vysokých škol, ve kterých se aktivně zapojili i koptové.¹¹ Poslední a třetí etapa končí v současnosti. Třetí etapou je vznik nového koptského školství. První zřetelný impuls k tomu vydal již koptský papež Cyril V. (1874–1927), když založil v Káhiře kolej pro kandidáty kněžství.¹² Paralelu tomuto způsobu výuky pro laické kopty vytvořil Svatý synod církve již v roce 1898.

Pontifikát koptského papeže Cyrila IV.¹³ je v historii koptské církve považován za počátek renesance církve. První změna v oblasti vzdělávání vedoucí k současnému stavu přichází v r. 1855, kdy byla otevřena Koptská patriarchální kolej v Káhiře.¹⁴ Ústav byl zaměřen na výuku jazyků a byl otevřen všem vyznáním, výuka probíhala zcela zdarma, ústav byl pod přímým vedením papeže, který dbal na časté návštěvy evropských pedagogů, s kterými konzultoval přednosti i slabiny výuky. Škola však neměla nikdy víc než 150 studentů, rodiče stále upřednostňovali tradiční způsob výuky.¹⁵ Papež Cyril IV. založil další dívčí i chlapecké školy, nemocnice a jiné charitativní domy. Důrazem na vzdělávání se snažil především pozvednout pozici koptské církve v egyptské společnosti. Podařilo se to výchovou vzdělané mládeže, která z velké části nacházela uplatnění ve státní správě. Papež Cyril IV. zemřel krátce po návratu z Etiopie r. 1861. Tím skončilo první období změn v církvi.¹⁶ Ve stejném období navštěvovali koptské dívky a koptští chlapci také školy misionářů z reformovaných a katolických církví, kde nacházeli vzdělání v evropském duchu. Znalost jazyků a poznání odlišné křesťanské tradice vedla často ke konverzím koptů

¹⁰ Koptská encyklopedie definuje období modernizace koptského školství francouzskou výpravou do Egypta v r. 1801 a egyptskou revolucí v r. 1952. NASIM, „Education, Coptic,” s. 931.

¹¹ A. BOKTOR, *The development and expansion of education in the United Arab Republic*, Cairo: American University at Cairo Press, 1963, s. 112–119.

¹² NASIM, „Clerical College,” in *The Coptic Encyclopedia*, sv. 2, ed. A. S. Atiya, s. 563–564.

¹³ Narodil se chudým rodičům v provincii Giga, kde navštěvoval koptský *kuttab* a později i muslimské školy. Vstoupil do kláštera sv. Antonína u pobřeží Rudého moře v Egyptě. Alexandrijský patriarcha jej pověřil pro jeho schopnosti urovnáním vztahů mezi arcibiskupem a kněžími v Etiopii. Papež umírá v době jeho pobytu v zahraničí. V nepřítomnosti byl nominován a po příjezdu zvolen novým papežem. M. SCHOUCRI, „Cyril IV.,” in *The Coptic Encyclopedia*, sv. 3, ed. A. S. Atiya, s. 677–679.

¹⁴ Viz NASIM, „Education, Coptic,” s. 931–933.

¹⁵ Již na přelomu 19. a 20. století posílají koptové své dcery raději do zahraničních dívčích škol a jako druhou možnost volí školy založené v posledních letech charitativními společnostmi. Srov. A. BOKTOR, *School and society in the valley of the Nile*, Cairo: Elias Modern Press, 1936, s. 133.

¹⁶ Podle některých historiků byl papež otráven. Snad se tak stalo s vědomím nebo na přímý rozkaz vlády. E. L. BUTCHER, *The story of the Church of Egypt: Being an outline of the history of the Egyptians under their successive masters from the Roman conquest until now*, sv. 2, London: Elder Smith and co., 1897, s. 380. M. FOWLER, *Christian Egypt, past, present, and future*, London: Church Newspaper Co., Ltd., 1901, s. 133. SCHOUCRI, „Cyril IV.,” s. 679.

k jiným vyznáním.¹⁷ Po smrti papeže Cyrila IV. byl zvolen papežem Demetrius II. (1861–1870), který byl moudrým, ale neprogresivním papežem. V době svého pontifikátu exkomunikoval kopty, kteří navštěvovali presbyteriánské školy v Egyptě, a pozastavil reformy, které zahájil jeho předchůdce. Ve stejné době formují již nově vzdělaní laici v církvi a členové nejvyšší společenské vrstvy tzv. Reformní společnost a obrací se na alexandrijského metropolitu Markuse s žádostí, aby se stal jejím generálním vikářem. Společnost byla v církvi oficiálně ustanovena r. 1873 pod názvem *Maglis milli*.¹⁸ Cílem bylo společně s papežem dohlížet na finanční a občanské záležitosti koptské komunity a veřejně ji reprezentovat. Úřad je i dnes rozšířený v celé církvi a formuje se v každé diecézi, kde je hlavou biskup a jeho spolupracovníky laici a také kněží. Pozdější koptský papež Cyril V. (1874–1927), který se ukázal jako pokračovatel práce Cyrila IV., založil další školy, jež byly z velké části dělené na chlapecké a dívčí. Školy byly opět pod přímým vedením patriarchy a otevřené všem vyznáním. Výuka se skládala z arabštiny, koptštiny, francouzštiny, angličtiny, italštiny, zpěvu, matematiky, historie, geografie a logiky.¹⁹ Papež také otevřel koptský Teologický seminář v Káhiře, kde bylo v roce 1857 celkem 12 studentů, kteří směřovali ke kněžství. Jednalo se o vyšší formu vzdělávání, která byla vyhrazena pouze kandidátům kněžství.²⁰ Paralela k tomuto způsobu výuky pro laické kopty vzniká v roce 1898, kdy se oficiálně v církvi založilo hnutí nedělních škol.²¹ Papež také r. 1918 zakládá Všeobecnou komisi pro nedělní školy, která měla koordinovat práci v nových školách v Káhiře, Alexandrii a Asyutu. Skutečným průkopníkem nedělních škol byl teolog a jáhen Habib Girgis (1876–1951), který neúnavnou prací ve školách prosadil jejich rozšíření v celé církvi a který se také stal viceprezidentem komise.²² Hnutí tak dostalo artikulovanou podobu i v církevní hierarchii. Počátek dnes známých nedělních škol je spojený také s laickým hnutím *takris*,²³ které se formovalo na počátku 20. století v Káhiře. Ve 20. letech 20. století byl v hnutí nedělních škol činný biskup Makarius, který se stal později koptským papežem Makariem III. (1942–1944).²⁴ V 30. a 40. letech 20. století se mnoho vysokoškolsky vzdělaných členů

¹⁷ HEYWORTH-DUNNE, *An introduction*, s. 338–339 a 406–423.

¹⁸ Doslovně je možné název přeložit jako náboženská rada, ale význam slovního spojení je překládán jako Rada koptské společnosti.

¹⁹ HEYWORTH-DUNNE, *An introduction*, s. 420–421.

²⁰ Výuka pod vedením kněze Filoteuse se skládala z arabštiny, koptštiny a teologie. Papež Cyril V. však výuku v této podobě velice záhy ukončil, protože nebyl spokojen s výsledky. Srov. BUTCHER, *The story*, sv. 2, s. 404.

²¹ Myšlenka nedělních škol přišla do církve skrze misie především reformovaných církví, které metodu nedělních škol rozvíjí. Srov. S. S. HASAN, *Christians versus Muslim in modern Egypt: The century-long struggle for coptic equality*, Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 70 a 78.

²² Habib Girgis se narodil v Káhiře a zde také vystudoval Teologický seminář a v roce 1918 se zde stal děkanem. Založil a vedl teologický časopis *al-Karmah* (vycházel v letech 1904–1914 a 1923–1931), který byl významným komunikačním kanálem v církvi. Ačkoliv nebyl biskupem, papež Cyril V. jej zval jako poradce na zasedání Svatého synodu církve. Jako jeden z prvních prosazoval udělení kněžské svěcení pouze vzdělaným mužům. S. NASIM, „Habib Jirjis,“ in *The Coptic Encyclopedia*, sv. 3, ed. A. S. Atyia, s. 1189.

²³ Arabské *takris* pochází z kořene *krs* (كرس), jehož význam je založit nebo také zasvětit. *Takris* je možné v kontextu přeložit jako zasvěcení nebo jako uvedení do služby, inaugurace. WEHR, *Arabisches Wörterbuch*, s. 820.

²⁴ Jeho spolupracovníkem byl Zarif Abdallah, který se stal roku 1948 knězem s novým jménem Boulos Boulos a později založil nedělní školu v Šubře v centru sv. Antonína a byl také spoluzakladatelem centra nedělních škol v Gize. Dalším spolupracovníkem byl Edward Benjamin, představený nedělní školy u kostela archanděla Michaela v Šubře. W. REISS, „Die Erneuerung begann in der Sonntagsschule:

takris rozhodlo vstoupit do koptských klášterů. Z absolventů nového vzdělávání se stali duchovní církve a učitelé. Většinou vysokoškolsky vzdělaní koptové z egyptských univerzit se rozhodli podpořit rozvoj vlastní církve zevnitř.²⁵ Hnutí nedělních škol tedy může být definováno jako pokračující snaha o reformu koptské církve. Nezabývalo se však pouze řešením těžkostí při soužití s muslimskými věřícími nebo udržení mladých koptů z dosahu západních římských katolíků a reformovaných křesťanů, ale především se zabývalo šířením povědomí o bohatosti koptské tradice, jejíž identita je úzce spojená s mnišstvím a neustálým vnějším tlakem, který často ústí v mučednictví.²⁶ Studenti byli každou neděli vedeni k reflexi vlastní víry a měli se tak stát předzvěstí oživení církve, které později přerostlo v reformu.²⁷ Předcházející snaha o prosazení laického prvku v církvi byla spojena jen s nejvyšší vrstvou společnosti a ustanovením *Maglis milli*. Nově vzdělaná široká střední vrstva se však nespokojila jen s vytvořením nového úřadu, ale přivedla církev k nové sebereflexi.²⁸ Byly vytvořeny dvě základní podoby nedělních škol, které s sebou nesly dvě metody vzdělávání. Skupina vzniklá v Gize věřila, že účast na sociálních a politických otázkách v zemi a práce na sociální reformě jsou základním posláním církve. Hnutí je spojeno se založením Koptské vzdělávací společnosti v Gize a s diakonátem založeným v r. 1950 biskupem Samuelem.²⁹ Biskupský úřad pro Sociální služby byl později v koptské církvi ustanoven v důsledku práce v Gize. Stalo se tak v r. 1962 a prvním biskupem byl zvolen biskup Samuel. Studium na univerzitě a sociální práce v místě bydliště byly hlavním programem školy. Významnou postavou reformy církve spojenou s nedělními školami v Gize je nedávno zesnulý mnich Matta al-Miskin, který se později stal reformní silou koptského mnišství.³⁰ Skupina vzniklá u kostela sv. Antonína v káhirske čtvrti Šubra zdůrazňovala půst, modlitbu a meditaci, které mohou každého připravit na pastorační práci. Dále byl kladen důraz na studium knih

Gesichte und Entwicklung der Sonntageschulen in der Koptischen Orthodoxen Kirche," in *Die Koptische Kirche: Einführung in das ägyptische Christentum*, ed. A. Gerhards a B. Heinzgert, Stuttgart: W. Kohlhammer, 1994, s. 85.

²⁵ R. P. HENDERSON, „The Egyptian Coptic Christians: The conflict between identity and equality," *Islam and Christian-Muslim Relations* 16, č. 2 (2005): 155–166.

²⁶ Srov. Tamtéž, 158. Staletí útluu měla za následek výchovu nevzdělaného kněžstva, které v mnoha případech nebylo schopné reflexe víry. Srov. Atiya, *A history of eastern Christianity*, London: Methuen, 1968, s. 117.

²⁷ HENDERSON, „The Egyptian Coptic Christians," 155–166.

²⁸ Srov. HASAN, *Christians versus Muslim*, s. 58.

²⁹ Nově založená tzv. venkovská diakonie v Damanhur v deltě Nilu byla pilotním projektem nedělních škol, kterého se účastnili jako spolupracovníci Zareef Abdallah (prosazoval účast laiků na životě církve) a především kněz Boulos Boulos, dále kněz Antonius Amin (prosazoval sociální a výchovné tendence v církvi společně s hnutím *takris*). Hlavní postavou byl především absolvent práv na Káhirske univerzitě Saad Aziz Ibrahim, který jako biskup přijal jméno Samuel. V roce 1971 byl jedním z kandidátů na úřad alexandrijského patriarchy, ale nebyl zvolen. O. F. A. MEINARDUS, *Christian Egypt, faith and life*, Cairo: American University in Cairo Press, 1970, s. 45. Srov. HASAN, *Christians versus Muslim*, s. 74.

³⁰ Viz F. M. ISAAC, *Overall perspectives on the works of Fr. Matthew the Poor: An analytical study of his spiritual treasury*, Canada: Coptologia Theological Publications, 1998. D. ZEIDAN, „The Copts – Equal, Protected or Persecuted? The impact of Islamization on Muslim-Christian Relations in Modern Egypt," *Islam and Christian Muslim Relations* 10, č. 1 (1999): 53–67. Srov. G. GLASSNER, „Erneuerung im Zeichen der Mönche: Das Aufblühen der koptischen Klöster und das Reformwerk des Matta al Maskin," in *Die Koptische Kirche: Einführung in das ägyptische Christentum*, ed. A. Gerhards a B. Heinzgert, Stuttgart: W. Kohlhammer, 1994, s. 93–104.

Starého zákona. Hledání pramenů duchovní tradice církve (životy svatých, homilie, výroky Otců) vedlo hnutí ke studiu rukopisů v klášterních knihovnách v Egyptě a v muzeích v Evropě. Absolventi a pozdější učitelé se z velké části stali páteří hierarchie koptské církve: současný papež Šenuda III., biskup Arsenious v El Minya, biskup Gregorius, který byl biskupem pro vyšší koptská studia a koptskou kulturu, biskup Pakhomius z Damanhour a další.³¹ Hnutí iniciovalo vznik velkého množství poustev (arabsky *khalvat*), kde mohli studenti trávit několik dnů mnišským způsobem života a kde měli také možnost duchovních rozhovorů s mnichy.³² Jako třetí model nedělních škol bývá označováno centrum v Geziret Badran v káhirské čtvrti Šubra u kostela sv. Jiřího. Centrum bylo zaměřeno silně intelektuálně a mnozí z jeho absolventů se stali úspěšnými právníky, lékaři a profesory v egyptské společnosti.³³ Centrum však nebylo příliš cíleno na obnovu církve a jako samostatný model brzy zaniklo.³⁴ Obě skupiny přistupovaly k výchově z jiného úhlu, ale společně poukázaly na důležitý bod v životě církve: Kněží v církvi jsou přetížení a mnohdy zatěžováni přes své možnosti, jsou nedostatečně vzdělaní pro výuku a obvykle udržují jen malý kontakt se společenstvím věřících, a nejsou tak schopni sloužit ve všech rovinách farního života.³⁵ Práce na vzdělání nové generace věřících je povinností celého společenství. Dnešní podoba nedělních škol je jistou kombinací obou metod. Výuka nejčastěji neprobíhá v neděli, ale v pátek, který je v Egyptě dnem pracovního klidu. Koptské farnosti v diaspoře udržují stále nedělní praxi.

4. VÝZNAM NEDĚLNÍCH ŠKOL

Koptská církev je nositelka *kerygmatu* a je také společenstvím, která se projevuje v pastorači, ve službě. Důvodem rozvoje školství v koptské církvi bylo především toto vědomí, které církev vede k neustálému hlásání. Křesťanským církvím v Egyptě

³¹ Církevní hierarchie postupně prorostla bývalými žáky, učiteli či spolupracovníky nedělních škol. Papež Cyril VI. byl zpovědníkem v nedělní škole a jako mnich pracoval v centru nedělních škol v Gize. Stejný papež jmenoval r. 1962 kněze Athanasia z káhirského centra sv. Antonína biskupem v Beni Suef. Kněz Shenoute ze stejného centra se stal biskupem pro církevní výchovu. Biskup Samuel odpovědný za vyšší koptská studia a za koptskou kulturu pracoval v centru v Gize. Současný papež Šenuda III. byl učitelem v centru sv. Antonína a později biskupem pro vyšší koptská studia a pro koptskou kulturu. REISS, „Die Erneuerung“, s. 87–88 a 91.

³² HASAN, *Christians versus Muslim*, s. 81. Státní školství v Egyptě je založeno především na memorování, mechanické přípravě na státní zkoušku. Druhý rozměr školství spočívá v centralizaci – jeden systém, jedna metoda, jedna látka. Srov. A. H. GALT – L. J. SMITH, *Models and the study of social change*, Cambridge: Schenkman Pub. Co.; New York: Halsted Press, 1976, s. 47–85.

³³ Zde byl kladen důraz na společenský rozvoj studentů a na práci absolventů ve společnosti. Zakladatelem byl v 50. letech Louis Zikri. Významnými absolventy byli Dr. Suleiman Nessim, který se stal profesorem sociologie a pedagogiky na Institutu pro koptská studia a dále pedagog Maurice Assad. Srov. REISS, „Die Erneuerung“, s. 87–88.

³⁴ Centrum i v dnešních dnech navštěvuje denně okolo 1000 koptských křesťanů. Jsou zde nabízeny aktivity pro mládež, rodiny s dětmi i pro seniory. Vedle volnočasových aktivit jsou zde i sociální služby, doučování žáků a studentů základních i středních škol. Centrum spravuje také zdravotnická zařízení, která slouží nejen koptským křesťanům. Původní model vzdělávání již není praktikovaný. HASAN, *Christians versus Muslim*, s. 77.

³⁵ HEYWORTH-DUNNE, *An introduction*, s. 309–311.

není dovoleno veřejně šířit víru, a proto dnes tato společenství hledají nové podoby a metody evangelizace. Renesance koptské církve byla zaměřena na vnitřní proměnu a růst církve.³⁶ Reforma však v důsledku umožnila také rozvinout způsob hlásání, který je založený na osobním svědectví víry každého křesťana. Vzdělaný křesťanský lid byl nově schopen osobně šířit víru.³⁷ Koptské společenství v důsledku dlouhodobého marginalizování získalo zkušenost vždy přehlížené minority. Zlatý věk církve od poloviny 19. století vzdělání koptové nově využili k proniknutí do všech vrstev společnosti.³⁸ Praktická motivace k ustanovení nedělních škol byla dvojitá. Především oživit církve a tím ji ochránit od vlivu katolických a reformovaných křesťanů. Dále oživit vědomí identity koptské církve, která je úzce spojena s utrpením a stálým vnějším tlakem společnosti.³⁹ Historie církve dosvědčuje velice častý dialog či konflikt s islámskou společností. V současnosti se proto ukazují tři základní oblasti dialogu církve a společnosti, které vyžadují hlubší reflexi. Jsou to otázky politického a náboženského vedení v zemi, vzdělávání mladých a dospělých a poslední je otázka minorit ve společnosti a jejich vztah k majoritě a s tím spojené misie.⁴⁰ Koptská církev se rozvojem nedělních škol snažila reagovat na potřebu vzdělávání. Pozornost koptské církve je stále silně poutána současným státním zřízením v Egyptě, ale výukou a výchovou mládeže proniká do všech vrstev společnosti, a tím ji nepřímo ovlivňuje.

Závěr

Nedělní školy vznikají na počátku 20. století a ve stejném období získávají podporu v církevní hierarchii. V 30. letech dochází k silnému rozvoji škol, jsou zakládána nová centra. Ve 40. letech přichází čas koordinace škol a ustalování studijních programů, období rozporu nové generace kněží a biskupů se staršími generacemi.⁴¹ V roce 1947 zakládá Edward Benjamin Magazin nedělních škol, který vychází dodnes. V 50. a 60. letech přichází čas konsolidace škol a vzniku nových biskupských stolců.

³⁶ Rozkvět se projevil i v práci současného koptského papeže Šenudy III., který v průběhu svého pontifikátu rozšířil počet farností pouze v diaspoře z původních čtyř na současných více než 150. MEINARDUS, *Two thousand years*, s. 7.

³⁷ „Preaching by example is called the Silent Ministry. This is where a person teaches without speaking. People learn just from their behaviour, their lives are sermons – not their speech.“ SHENOUDA III. *The Spiritual Ministry*, Cairo: Coptic Orthodox Patriarchate, 1997, s. 18.

³⁸ Téměř polovina veřejných služeb byla spravována kopty a čtvrtina veškerého majetku byla v jejich rukou. Koptští křesťané se tak integrovali do egyptské společnosti. Situace se dramaticky změnila v 50. letech s příchodem reforem a nacionalizace státu. M. LAANATZA, *Egypt under pressure: A contribution to the understanding of economic, social, and cultural aspects of Egypt today*, Uppsala: Scandinavian Institute of African Studies, 1986, s. 49–62.

³⁹ Protikřesťanská státní propaganda v 70. a 80. letech dala koptským křesťanům v Egyptě zakusit poslední podobu náboženského násilí. HENDERSON, „The Egyptian Coptic Christians,“ 155–166. (Nationalism, Independence, and the Sunday School Movement s. 157–158.). Srov. www.freecopty.net [cit. 2. 3. 2007].

⁴⁰ J. WAARDENBURG, „Critical Issues in Muslim-Christian Relations: Theoretical, practical, dialogical, scholarly,“ in *Islam and Christian Muslim Relations* 8, č. 1 (1997): 9–26.

⁴¹ Konflikt byl často veden nejen na poli generačním, ale i sociálním. Mnozí ze starších generací nepřijímali mladší generaci, která byla dobře vzdělaná, znala světových jazyků a jejíž mnozí členové byli i společensky úspěšní. Starší generace jáhnů a pozdějších kněží byla tradičně vybírána z nejnižších vrstev společnosti a veškeré studium se skládalo z přípravy na liturgii. Studium bylo plně hrazeno církví. Srov. HASAN, *Christians versus Muslim*, s. 60.

Koptský papež Cyril VI. ustanovil r. 1967 nový biskupský úřad pro vyšší koptská studia a koptskou kulturu, prvním biskupem se stal Waheeb Atallah a přijal jméno Gregorius.⁴²

Práce koptské církve uvnitř společenství je od počátku století zaměřena na péči o děti a mládež v nedělních školách. Výsledkem je nebývale silná církev, která je v egyptské společnosti stále náboženskou minoritou. Církev díky reflexi vlastní víry a identity a důrazu na vzdělání prorostla společností a dosáhla velkého rozkvětu. Péče o budoucí laiky, kněze, mnichy, biskupy i patriarchy od útlého věku se projevila v perspektivě několika desítek let. Dlouhodobá práce s dětmi a mládeží je pro koptskou církev nezbytným předpokladem růstu.

Education in the Coptic Orthodox Church and tradition of Sunday Schools

Key words: Coptic Orthodox Church, Education, Sunday schools.

Abstract: The Coptic Orthodox Church is considered as the greatest prechalcedonian Christian community in the Middle East. The 20th century was the time of her renaissance and a Sunday schools movement is one of the main reasons of this process. This article deals with the beginning, education methods and impact of the movement on the Coptic Orthodox Church.

⁴² Srov. REISS, „Die Erneuerung,“ s. 89.